

บทพิชิตราชธรรมและพระราชกรณียกิจของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ศาสนากับการพัฒนาชาติไทย

โดย

สมเด็จพระญาณสังวร

สภาสังคัมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
สภาอุรวุฑูตสิกสมาคมแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์
สมาคมนักส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในวโรกาสวันคล้ายวันเกิด
สมเด็จพระญาณสังวร

วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

บทพิชิตราชธรรมและพระราชกรณียกิจของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ศาสตราจารย์การพัฒนาศาสตร์

โดย

สมเด็จพระญาณสังวร

สภาสังคมาสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
สภายุวพุทธศึกษาสมาคมแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์
สมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาการในวโรกาสวันคล้ายวันเกิด
สมเด็จพระญาณสังวร

วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

คำนำ

สมเด็จพระญาณสังวร ได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่อง
“ทศพิธราชธรรมและพระราชกรณียกิจของพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ในการประชุมสัมมนาทางวิชา
การเรื่อง “การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธราชธรรม”
ในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบ
รัฐบาล และเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ” ใน
วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐ ในโอกาสฉลองครบรอบ
๓๗ ปี ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ

ปาฐกถาพิเศษทั้งสองเรื่องมีข้อความที่ประทับใจ
และมีเนื้อหาสาระที่เป็นคุณประโยชน์มากมาย ทั้งประ-
โยชน์แก่การพัฒนาชีวิตของแต่ละคน การพัฒนาหน่วย
งานและองค์การ การพัฒนาสังคมและการพัฒนาประเทศ
ชาติ

(๒)

ปาฐกถาพิเศษทั้งสองเรื่อง ได้พิมพ์เป็นเอกสารประกอ
บการสัมมนาเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนาประเทศ”
ในวันที่ ๒๓-๒๔ กันยายน ๒๕๓๐ ณ ตึกสันติไมตรี
ทำเนียบรัฐบาล ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการส่งเสริมศาสนา
และจริยธรรม ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

โดยที่สมเด็จพระญาณสังวรมีพระคุณเป็นอเนกประก
การแก่สภาสังคัมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์ สภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ในพระบรม
ราชูปถัมภ์ และสมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ และ
ยังเป็นที่พักษาของสภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ฯ และ
สมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ ในวโรกาสคล้ายวันเกิด
ของสมเด็จพระญาณสังวร ในวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๐
สภาสังคัมสงเคราะห์ ฯ สภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ฯ
และสมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้ร่วมกันจัด
พิมพ์หนังสือเรื่อง “ทศพิธราชธรรมและพระราชกรณีย
กิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” และ “ศาสนา-

(๓)

กับการพัฒนาจิตใจ” เพื่อเป็นธรรมเนียมบรรณาการและเพื่อ
แสดงกตเวทิตาคุณแด่สมเด็จพระญาณสังวร ในวโรกาส
อันเป็นมงคลนี้

สมพร เทพสีทธา

รองประธานสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ฯ

ประธานสภายวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ฯ

นายกสมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

๓ ตุลาคม ๒๕๓๐

ทางการปกครองในสาขาและระดับต่าง ๆ ภายใต้หัวข้อเรื่องว่า
 “การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธราชธรรม” โดยมีวัตถุประสงค์
 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เนื่องในมหามงคลวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ
 และเพื่อให้ข้าราชการพลเรือนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง
 ทศพิธราชธรรม ตลอดจนถึงเพื่อรณรงค์ให้ข้าราชการทุกระดับ
 ชั้นปฏิบัติตน และบริหารราชการตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรม
 สำหรับหัวข้อที่อาตมาภาพได้รับมอบหมายให้บรรยายในวันนี้ คือ “ทศ
 พิฐราชธรรมและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”
 ตามหัวข้อที่กำหนดให้คงจะมีประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประเด็น คือ
 ทศพิธราชธรรมคืออะไร และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวเกี่ยวเนื่องกับทศพิธราชธรรมอย่างไร ฉะนั้น การบรรยาย
 ก็จะดำเนินไปใน ๒ ประเด็นนี้

เมื่อพูดถึงทศพิธราชธรรม ก็มีคนเป็นจำนวนมากไม่แน่ใจ
 เข้าใจว่า เป็นคุณธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์หรือพระ-

ราชาทรงประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้น สามัญชนคนทั่วไปจึง
 ไม่มีสิทธิ์ที่จะนำมาปฏิบัติ หรือไม่ใช่หน้าที่ของประชาชน
 ทั่วไปที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ยังคลาดเคลื่อน
 อันที่จริงนั้น ธรรมะทุกข้อเป็นของกลาง ใคร ๆ ก็สามารถ
 นำมาประพฤติปฏิบัติได้ แต่ทมิชื่อเรียกต่าง ๆ กันออกไป
 นั้น ก็เรียกไปตามโอกาสและบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงหรือทรงสั่งสอนเท่านั้น ทศพิชราชธรรมก็เช่นเดียว
 กัน คำสอนหมวดนี้ได้ชื่อว่าราชธรรม ก็เพราะโบราณ
 บัณฑิตทั้งหลายนิยมแสดงแก่พระราชาซึ่งเป็นผู้ปกครอง
 ประชาชนมาตั้งแต่โบราณกาลก่อนพุทธกาล ครั้นสมเด็จพระ
 พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นก็ได้ทรงนำ
 มาสั่งสอนต่อมา เพราะทรงเห็นว่าเป็นคุณธรรมที่จะก่อให้เกิด
 เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติได้จริง และเนื่องจากธรรมะ
 หมวดนี้มี ๑๐ ประการ จึงนิยมเรียกกันว่า ทศพิชราช-
 ธรรม ซึ่งแปลว่า ราชธรรม ๑๐ ประการ นอกจาก
 ทศพิชราชธรรมแล้ว พระพุทธศาสนายังได้แสดงหลัก-
 ธรรมทางการปกครองประการอื่น ๆ ไว้อีกมาก เช่น

ราชสังคหวัตถุ ๕^๑ จักรวรรดิวัตร ๑๒^๒ พละ ๕^๓
 เป็นต้น แต่ในทนั้นจะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องทศพิธราชธรรม
 เท่านั้น

ทศพิธราชธรรมนั้น หากพิจารณาด้วยดีแล้วจะเห็น
 ว่า มิใช่เป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองสูงสุด คือพระราชา
 หรือพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นธรรมสำหรับผู้ทำ

- (๑) ราชสังคหวัตถุ ๕ คือ ๑. สัสสมะระ ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า, ๒. ปุริสมะระ ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน, ๓. สัมมาปาสะ ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน, ๔. วาจาเปยยะ มีวาจาควรดื่ม, และ นිරักคพะ สงบราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงที่ทวารเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นคำรบ ๕ (ส.ส. ๑๕/๑๑๐/๓๑๕).
- (๒) จักรวรรดิวัตร ๑๒ คือ ๑. โอวาทสั่งสอนข้าราชการสำนัก, ๒. ผูกมิตรไมตรีกับนานาประเทศ, ๓. สงเคราะห์พระราชวงศ์, ๔. เกื้อกูลคฤหบดีชน, ๕. อนุเคราะห์ประชาราษฎร ๖. อุปการะสมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ, ๗. อนุรักษผู้งสัตว์ไม่ให้มีภัย, ๘. ปราบปรามการทุจริต ส่งเสริมการสุจริต, ๙. สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้ประกอบสัมมาชีพ, ๑๐. เข้าใกล้ใต้ถอมเรื่องบาปบุญคุณโทษกับสมณะพราหมณ์, ๑๑. หักห้ามจิตใจจากอธรรมทั้งปวง, ๑๒. พยายามเลือกละความละโมภโลภมากในทางที่ไม่ถูกไม่ควร (ท. ปาฎิ. ๑๑/๖๕/๓๕).
- (๓) พละ ๕ คือ ๑. กายพละ กำลังกาย, ๒. โภคพละ กำลังคือโภคสมบัติ, ๓. อมัจจพละ กำลังคืออำนาจ, ๔. อภิชัจจพละ กำลังคือชาติสกุลสูง, ๕. ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา (ขุ, ชา, ๒๗/๕๓๒/๒๔๔).

หน้าที่ปกครองทั่วๆ ไป ตั้งแต่ระดับชาติ ตลอดลงมาจน
 ถึงระดับประชาชนในชาติทั่วไป จะแตกต่างกันก็ตรงที่
 ขอบเขตแห่งความรับผิดชอบในการปกครอง ซึ่งก็คงมาก
 น้อยแตกต่างกันไปตามฐานะของบุคคลนั้นๆ ทั้งนี้เพราะ
 ความผาสุกของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ นับแต่ครอบครัว
 ครัวไปจนถึงประเทศชาตินั้นๆ ขึ้นอยู่กับผู้นำหรือผู้ปก-
 ครองเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ก็มีเชื่อว่าเฉพาะผู้นำหรือผู้ปกครอง
 เท่านั้นที่จะต้องปฏิบัติธรรมหรือรับผิดชอบต่อความผาสุก
 ของหมู่คณะ ผู้อยู่ในปกครองไม่ต้องปฏิบัติธรรม หรือ
 ไม่ต้องรับผิดชอบต่อ อันที่จริงทุกคนที่รวมอยู่ในหมู่คณะหรือ
 ประเทศเดียวกันต่างต้องรับผิดชอบต่อความผาสุกของกัน
 และกันด้วยกันทั้งนั้น แต่สำหรับผู้นำนั้น ในฐานะที่เป็น
 ผู้นำ จำต้องปฏิบัติตนให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดีแก่ผู้ตามหรือ
 ผู้อยู่ในปกครองเป็นอันดับแรก จึงจะสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็น
 ผู้นำ ฉะนั้นผู้นำจึงอยู่ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบต่อ
 ผู้อื่นในหมู่เดียวกันด้วยเหตุนี้เอง ในทางพระพุทธศาสนา

จึงเน้นการปฏิบัติธรรมของผู้ที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองหมู่
คณะหรือประเทศชาติมาก ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสแสดง
ไว้ในที่แห่งหนึ่ง แปลความว่า

“เมื่อฝูงโคกำลังข้ามฟากอยู่ ถ้าโคจ่าฝูงนำฝูงไปตรง
โคทั้งปวงก็ยอมไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็
เหมือนกัน ถ้าผู้ที่เขาสมมติว่าประเสริฐสุด (คือ
ผู้นำ) ประพฤติเป็นธรรม (คือประพฤติกฎต้อง
ยุติธรรม) ประชาชนนอกนั้นก็ยอมประพฤติเป็น
ธรรมตามกัน ถ้าพระราชา (คือผู้นำ) ตั้งอยู่ใน
ธรรม ประเทศชาติตลอดจนพระราชอาณาเขตย่อม
อยู่เป็นสุข” ดังนี้^๑

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมนั้นเป็น
คุณธรรมที่ทุกคนอยู่ร่วมในสังคมเดียวกันทั้งในฐานะผู้
ปกครอง ทั้งในฐานะผู้อยู่ในปกครอง ควรประพฤติโดย
เสมอหน้ากัน เพื่อความผาสุกและความเจริญก้าวหน้าของ

(๑) อัง. จตุกก. ๒๑/๔๔/๗๐; ขุ, ขา, ๒๘/๒๐/๕๐.

สังคมของตน และเพราะฉะนั้นคุณธรรมหมวดนี้จึงอาจ
จะเรียกชื่อได้หลายอย่างตามฐานะของผู้นำไปปฏิบัติ เช่น
หากพระราชหรือพระมหากษัตริย์ทรงนำไปปฏิบัติ ก็เรียก
ว่า ราชธรรม หากคณะรัฐบาลนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า
รัฐบาลธรรม (หรือรัฐपालธรรม) หากผู้นำหรือผู้บริหาร
ในระดับต่าง ๆ นำไปปฏิบัติ ก็เรียกได้ว่า บริหารธรรม
หรือบริหารกธรรม ธรรมสำหรับการบริหารหรือสำหรับ
นักบริหาร หากพ่อบ้านแม่เรือนนำไปปฏิบัติ ก็เรียกได้
ว่าคหบดีธรรม หรือถ้าประชาชนทั่วไปนำไปปฏิบัติ
ก็เรียกได้ว่า ประชาธรรม เป็นต้น ฉะนั้น ทศพิธราชธรรม
จึงกล่าวได้ว่า เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง หรือ
นักบริหารทุกระดับชั้น หรือถ้าจะกล่าวกันอย่างกว้าง ๆ
เป็นกลาง ๆ ก็กล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมสำหรับทุกคน ซึ่ง
ความจริงข้อนี้จะเห็นได้ชัดเจนขึ้น เมื่อได้พิจารณาทศพิศ-
ราชธรรมเป็นข้อ ๆ ไป

ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม ๑๐ ประการนั้น
ดังนี้ (๑) ทาน การสละวัสดุสิ่งของและให้ความรู้

เพื่อเกื้อกูลผู้อื่น และให้ประการอื่นๆ เช่น กำลังกาย กำลัง
 ความคิด ตลอดจนให้การอบรมแนะนำ ที่รวมเรียกว่า
 ธรรมทาน (๒) สីล ควบคุมพฤติกรรมทางกายวาจา
 ตลอดจนใจให้เป็นปกติเรียบร้อย (๓) ปริจาคะ เสีย
 สละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม (๔)
 อาชชวะ ความซื่อตรง (๕) มัททวะ ความสุภาพอ่อนโยน
 (๖) ตบะ ความเพียรพยายามในหน้าที่การงานจนกว่าจะ
 สำเร็จโดยไม่ลดละ (๗) อักโกธะ ความไม่แสดงความ
 เกรี้ยวกราดโกรธแค้นต่อใคร ๆ (๘) อวิหิงสา ความไม่
 เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน (๙) ขันติ ความ
 อุดหนุนต่อความยากลำบาก ทั้งที่เนื่องมาจากวัฏธุกรรมและ
 นามธรรม (๑๐) อวิโรธนะ ความไม่ประพฤติปฏิบัติผิด
 ไปจากทำนองคลองธรรม^๒ คุณธรรม ๑๐ ประการ ดังที่
 กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายในฐานะที่เป็นนักบริหารก็ควรจะ
 เห็นได้ว่ามีความจำเป็นสำหรับผู้ปกครองหรือผู้บริหาร
 และมีความจำเป็นแม่แก่ผู้อยู่ในปกครองหรือผู้ร่วมงาน

(๒) ขุ. ชา. ๒๘/๑๔๐/๘๖.

อย่างไร เพราะคุณธรรมแต่ละข้อมีความชัดเจนอยู่ในตัว
แล้วจนเกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรเพิ่มเติมอีก แต่บางท่าน
อาจจะยังไม่ค่อยคุ้นกับหัวข้อธรรมเหล่านี้สัก ในหนังสือ
ขอขยายความเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย

คุณธรรมข้อที่ ๑ คือ ทาน นับว่ามีความสำคัญ
สำหรับผู้ปกครองเป็นอันดับแรก เพราะในฐานะที่เป็น
ผู้นำหรือผู้ปกครองนั้น หากมองในแง่ของคุณธรรม ก็ควร
จะเป็นผู้เอื้ออารีต่อคนในปกครอง รู้จักเอื้อเฟื้อแบ่งปัน
สงเคราะห์ช่วยเหลือคนในปกครองของตนตามควรแก่
โอกาสและเหตุการณ์ หากมองในแง่ของหน้าที่ ผู้ปกครอง
ก็ทำหน้าที่จะต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขคนในปกครองของตน
ด้วยการให้วัตถุสิ่งของบ้าง ด้วยการให้วิชาความรู้บ้าง ด้วย
การให้สิ่งที่ต้องการอื่น ๆ ตลอดจนให้การอบรมแนะนำบ้าง
เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้ใช้เป็นเครื่องยังชีพและสร้างสรรค์
ชีวิตใหม่ความผาสุกตามควรแก่โอกาส สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่
ในคุณธรรมข้อที่เรียกว่า ทาน การให้นั่นเอง ส่วนผู้
อยู่ในปกครอง เมื่อได้รับจากผู้ปกครองแล้ว ก็ควรจะให้

ตอบด้วย ความผาสุกของส่วนรวมจึงจะเป็นไปได้ เช่น
 เสียภาษีอากรแก่รัฐตามฐานะและหน้าที่ ให้ความร่วมมือ
 ช่วยเหลือเมื่อได้รับการขอร้อง เป็นต้น ฉะนั้นทุกฝ่ายจึง
 ควรให้แก่งกันและกันตามฐานะและหน้าที่ของตน ๆ เพราะ
 ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดให้แต่ฝ่ายเดียว หรือรับแต่ฝ่ายเดียว
 สุดท้ายก็คงจะไม่มีใครให้ เพราะไม่มีอะไรจะให้อีกต่อไป
 คุณธรรมข้อที่ ๒ คือ ศิล นนิกหมายความว่าผู้
 ปกครองจะต้องประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม มันคงหนัก
 แน่นอยู่ในระเบียบวินัย กฎหมาย และขนบประเพณี
 อันทรงามของบ้านเมือง วางตนให้เป็นหลักเป็นที่เชื่อถือ
 ของประชาชนได้ ในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธานของ
 หมู่คณะหรือประเทศชาติ ส่วนประชาชนก็ต้องประพฤติ
 เช่นเดียวกัน เพราะถ้าผู้นำทำดีอยู่คนเดียว แต่ประชาชน
 ไม่เอาด้วย สังคมก็จะสงบเรียบร้อยไปไม่ได้ หรือถ้า
 ประชาชนพยายามทำดี แต่ผู้นำไม่เอาด้วย ประชาชนก็
 เดือดร้อน ฉะนั้นทุกฝ่ายจึงต่างต้องมีศีลต่อกันสังคมจึงจะ
 สงบสุข

คุณธรรมข้อที่ ๓ คือ **ปรีชาคะ** ความเสียสละ
 โดยหน้าที่แล้วผู้ปกครองย่อมต้องเป็นคนเสียสละ หากไม่มี
 คุณธรรมข้อนี้ ก็เป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ เป็นผู้นำที่ดีไม่ได้
 เพราะจะกลายเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อกอบโกยประโยชน์
 สุขส่วนตนอย่างเดียว กล่าวสั้นก็คือผู้ปกครองจะต้องพร้อม
 เสมอที่จะเสียสละ เพื่อประโยชน์สุขของคนในปกครอง
 ของตน หรือเพื่อประเทศชาติของตน ส่วนประชาชนก็
 จงต้องเสียสละ เพื่อสนองนโยบายที่เป็นธรรมหรือความ
 ปราบปรามดีของผู้ปกครองด้วยเช่นกัน เช่น เมื่อถึงคราว
 ครอบครัวยากลำบาก ก็อดด้วยกัน เมื่อถึงคราวครอบครัวยาก ก็อดด้วยกัน
 การแก้ปัญหาของหมู่บ้านหรือชาติบ้านเมืองจะเป็นไปได้
 แต่ถ้ามฝ่ายหนึ่งกำลังประสบปัญหา แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับ
 แสวงหาแต่ความสุขใส่ตัวเองโดยไม่อาทรห่วงใยต่อใคร หมู่
 ครัวหรือชาติบ้านเมืองก็คงไปไม่รอดแน่ ฉะนั้นทุกคนจึง
 ต้องเสียสละตามควรแก่ฐานะและความรับผิดชอบ

คุณธรรมข้อที่ ๔ คือ **อาชชวะ** ความซื่อตรง ข้อนี้
 ไม่ต้องอธิบายมากเพราะคงเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว กล่าว

โดยสรุปก็คือ กิจการทุกอย่างหากผู้ที่มีส่วนร่วมไม่ว่าจะใน
ฐานะผู้นำหรือผู้ตาม ต่างไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ซื่อ
ตรงต่อเวลา ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่ซื่อตรงต่อความถูกต้อง
ความควร ความสัมฤทธิ์ผลก็เป็นไปได้ยาก และจะถึงความ
ล้มสลายในที่สุด แต่ถ้าทุกฝ่ายต่างซื่อตรงต่อกัน ซื่อตรง
ต่อเวลา ซื่อตรงต่อหน้าที่ และซื่อตรงต่อความถูกต้องความควร
ก็หวังได้ว่ากิจการย่อมจะประสบความสำเร็จด้วยดี หากแม้
จะมีอุปสรรคก็จะสามารถช่วยกันแก้ไขให้สำเร็จได้ไม่ยาก

คุณธรรมข้อที่ ๕ คือ **มัททวะ** ความอ่อนโยน
คุณธรรมข้อนี้มีความจำเป็นอย่างไรคงเห็นได้ไม่ยาก คน
ที่เย่อหยิ่งจองหอง หรือแข็งกระด้างหยาบคายนั้น ย่อม
เป็นที่เกลียดชังของคนทั่วไป หากเป็นผู้ปกครองด้วยแล้ว
ก็ย่อมจะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อการปกครองเป็นอย่างยิ่ง
เพราะจะทำให้คนในปกครองขาดความเคารพนับถือและ
เสื่อมศรัทธาและบางครั้งอาจจะก่อให้เกิดความหายนะอย่าง
ร้ายแรงขึ้นก็ได้ ฉะนั้นผู้ปกครองที่ดีย่อมจะสุภาพอ่อนโยน
ต่อทุกคนและในทุกโอกาสด้วยความจริงใจเสมอ ประชาชน
ก็จะให้ความเคารพรักและการวะอ่อนน้อมเป็นการตอบ

แทนเช่นกัน โดยสรุปแล้วก็คือ ทุกคนควรมีความสุภาพ
อ่อนโยนต่อกันและกันตามควรแก่ฐานะ

คุณธรรมข้อที่ ๖ คือ **ตบะ** ความเพียร ลักษณะ
ของผู้นำที่จะขาดเสียมิได้ ก็คือความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวใน
การปฏิบัติหน้าที่ หรือในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาความ
ยุ่งยากต่าง ๆ จึงจะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นและยำเกรงขึ้นใน
ประชาชนได้ ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวจะมีได้ก็ต่อเมื่อมี
พลังภายใน คือ **ตบะ** ความเพียรพยายามอย่างเด็ดเดี่ยว
มั่นคงจนกว่าจะบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั่นเอง
ตบะจึงเป็นทมาแห่งอำนาจของผู้นำ ดังทมาเรียกกันว่า
“มีตบะเดชะ” ผู้นำที่ไรตบะไม่เป็นที่เชื่อมั่นยำเกรงของ
คนในปกครอง ฉะนั้นตบะจึงเป็นคุณธรรมจำเป็นสำหรับ
ผู้ปกครองผู้บริหาร และในเมื่อผู้ปกครองผู้บริหารมีความ
เพียรพยายามแล้ว ผู้อยู่ในปกครองหรือผู้ตามก็จะต้อง
สนองตอบด้วย คือจะต้องมีความเพียรพยายามไปตามฐานะ
และหน้าที่อย่างเต็มความสามารถด้วย กล่าวสั้นก็คือ ทุกคน
ต้องมีความเพียรพยายามอย่างเด็ดเดี่ยวมั่นคงร่วมกันในการ
แก้ปัญหา หรือสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่หมู่คณะหรือ
ชาติบ้านเมือง

คุณธรรมข้อที่ ๗ คือ อักโกธะ ความไม่โกรธนั้น
 ก็หมายถึงว่า ผู้ปกครองไม่ควรปฏิบัติต่อคนในปกครอง
 ของตนด้วยอำนาจบาทใหญ่ หรือด้วยความเกรี้ยวกราด
 อย่างไม่รู้เหตุผล เพราะจะทำให้กลายเป็นที่เกลียดกลัวและ
 เกลียดชังของคนในปกครอง อันจะทำให้ขาดความร่วมมือ
 ร่วมใจในการปฏิบัติหน้าที่การงาน แต่ถ้าผู้ปกครองหรือ
 ผู้บริหารเป็นคนไม่วางใจอารมณ์ แต่เป็นคนเยือกเย็นมี
 เหตุผล และแสดงความเมตตาอาทรต่อทุกคนโดยเสมอหน้า
 ก็ย่อมจะเป็นที่รักที่พอใจของทุกคน และย่อมจะได้รับ
 ความร่วมมือร่วมใจในกิจการทุกอย่างด้วยดี โดยไม่ต้อง
 บังคับขอร้อง ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงควรปฏิบัติต่อกันด้วยความ
 ไม่วางใจและมีเหตุผลพร้อมทั้งมีเมตตาอาทรต่อกันตาม
 ฐานะ กิจการทุกอย่างจึงจะดำเนินไปด้วยดี

คุณธรรมข้อที่ ๘ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน
 นั้นก็ได้แก่ ผู้ปกครองจะต้องไม่เป็นผู้โหดร้ายทารุณประ-
 ชาชน ไม่กระทำการใดๆ อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อน
 ทุกข์ยากแก่ประชาชนทั้งในด้านทรัพย์สิน และชีวิตร่างกาย

หากผู้ปกครองโหดร้ายปราศจากกรุณา ปราณี่ ประชาชน
 ก็จะมีแต่ความหวาดผวาทหาความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สิน
 ไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็คงจะไม่มีใครคิดสร้างสรรค์อะไร
 ให้สังคมหรือส่วนรวม เพราะแต่ละคนก็จะมัวแต่ระวังภัย
 อันอาจเกิดขึ้นกับตนเองได้ทุกเมื่อ ฉะนั้น ผู้ปกครอง
 ที่ดีจะต้องไม่สร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน
 แต่จะต้องพยายามสร้างความสุขกายเย็นใจให้แก่ทุกคนใน
 ปกครองของตนเท่าที่สามารถจะทำได้ ส่วนประชาชนก็จะ
 ต้องไม่หาเหตุสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ปกครองด้วยเช่น
 กัน กล่าวสั้นก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องไม่สร้างความเดือดร้อน
 ให้แก่กันและกันจึงจะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นสุข

คุณธรรมข้อที่ ๙ คือ **ขันติ** ความอดทน ภารกิจ
 ของผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่หนักยิ่ง ผู้ปกครองจึงจำต้องมี
 ความอดทนอย่างยิ่งจึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นผล
 สำเร็จ คือจะต้องอดทนต่อความทุกข์ยากในการปฏิบัติ
 หน้าที่ ทนเสียสละเพื่อประชาชน ทนต่อปัญหาและ
 อารมณ์อื่นไม่พึงประสงค์ของคนเป็นจำนวนมาก ตลอดถึง

ทนต่อความรู้สึกและความต้องการอันไม่ถูกไม่ควรของตน
 เองไม่ให้แสดงออกมาด้วย กล่าวสั้นก็คือ จะต้องเป็นผู้
 หนักแน่นมั่นคงในทุกสถานการณ์ เพื่อให้ภาระหน้าที่ใน
 ความรับผิดชอบดำเนินไปด้วยดี แม้ประชาชนก็จะต้องมี
 ความอดทนด้วยเช่นกัน เช่น ทนกระทำในสิ่งที่ดงามควร
 กระทำ ทนลำบากได้ในเมื่อบ้านเมืองอยู่ในภาวะลำบาก
 ทนเสียสละได้ในเมื่อบ้านเมืองต้องการความเสียสละ ช่วย
 เหลือ หรือทนอดทนอดออมได้เพื่อผลดีแก่ส่วนรวม
 เป็นต้น กล่าวสั้นก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันทำการแก้
 ปัญหาหรือสร้างสรรค์ความเจริญของบ้านเมืองจึงจะเป็น
 ไปได้

ผู้ปกครองที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๙ ประการ ดัง
 กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติคุณธรรมข้อที่ ๑๐
 คือ อวิโรธนะ ความปฏิบัติไม่ผิด ได้แก่ปฏิบัติหรือกระทำ
 การต่าง ๆ ไม่ผิดไปจากทำนองคลองธรรมของผู้ปกครอง
 ทิด แต่กระทำการต่าง ๆ ไปตามที่ถูกที่ควรโดยยึดถือ
 คุณธรรม มีทศพิธราชธรรม เป็นต้น เป็นหลักในการ

บริษัทหรือปกครองภายใต้บังคับของ
 ศาลหรือทบวงการศานาหรือกรมเจ้าท่า หรือกรมวิปลานไทย ถือว่า
 คือ ความผูกพันต่อผู้ถือหุ้นหรือบริษัทไทย ไม่เอาเปรียบ
 ส่วนตัวหรืออย่างอื่นของบริษัทไทย หรือเอาเปรียบอื่นใด
 เป็นผลกับบริษัทไทยในการบริหารหรือปกครอง และมี
 ปกครองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัด
 คือ ความผูกพันต่อผู้ถือหุ้นหรือบริษัทไทยในการปฏิบัติ
 กิจการ ไม่เอาเปรียบหรือส่วนตัวหรืออย่างอื่นของบริษัท
 ศาลหรือทบวงการศานาหรือกรมเจ้าท่า หรือกรมวิปลานไทย
 เป็นบรรพบุรุษหรือญาติสายตรงหรือญาติสายข้าง

ถ้าหากว่าบริษัทใดจะเห็นว่าควรระงับหรือแก้ไข ๑๐ ประการ

นี้ เป็นคุณธรรมที่พึงมีต่อบริษัทหรือผู้ถือหุ้นในปกครอง
 หรือที่ผู้ถือหุ้นบริหารและผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัด
 ตำบลหรือจังหวัดอื่นใด คือ ประการที่สิบเก้าว่า
 คุณธรรม ๑๐ ประการนี้ หากจะกล่าวถึงโดยละเอียดแล้ว หรือ
 โดยใจความสำคัญแล้วก็คือ เรื่องของการให้การบริหาร
 ความสัตย์ซื่อ (ทาง บริจาค) ความซื่อสัตย์สุจริต (คือ

อาชชวะ) ความอ่อนโยนมีไมตรีเอื้ออาทรต่อกัน (มัททวะ
 อักโกธะ อวิหิงสา) ความเพียรพยายามอดทน (ตบะ ขันติ)
 และความถูกต้องยุติธรรม (อวิโรธนะ) นั้นเอง เมื่อย่น
 ย่อลงดังนกลึงจะทำให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า คนที่อยู่รวม
 กันเป็นหมู่เป็นคณะ โดยที่แต่ละคนต่างก็ไม่มีคุณธรรม
 เหล่านี้ จะอยู่รวมกันอย่างเป็นผาสูกได้หรือไม่ คำถาม
 เหล่านี้ก็คงจะให้คำตอบที่ตรงกันว่าไม่ได้ ฉะนั้น ตามคติ
 แห่งพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ทศพิธราชธรรมนี้เป็นคุณ-
 ธรรมเพื่อยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน โดยมี
 พระราชาหรือผู้ปกครองเป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติ
 โดยนัยนี้ คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่ง
 ตามลักษณะของผลที่มุ่งหมายว่า สุขุบายธรรม คือ ธรรม
 เป็นอุบาย คือนโยบายนำไปสู่ความสุขความเจริญ

นอกจากทศพิธราชธรรมดังกล่าวมาแล้ว พระพุทธ-
 ศาสนายังได้แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับผู้ทำหน้าที่ปกครอง
 ประชาชนจะพึงประพฤติปฏิบัติไว้อีกหลายประการ เพื่อ
 เป็นการสนับสนุนการปฏิบัติทศพิธราชธรรมให้ได้ผล

สมบุรณ์ยั้งขึ้น เช่น หลักอภิตี ๔^๑ หลักสังกหวัตถุ ๔^๒
 และ หลักพรหมวิหาร ๔^๓ เป็นต้น แต่ถ้าจะกล่าวเฉพาะ
 ที่เกี่ยวกับปฏิบัติหน้าที่ในทางราชการ ซึ่งเรียกสั้นว่า
 ข้าราชการ แล้วพระพุทธศาสนาก็ได้แสดงไว้ว่า ควรจะมี
 คุณธรรมอีก ๕ ประการ เพื่อความสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติ
 หน้าที่ราชการที่ตนรับผิดชอบ กล่าวคือ

๑. **ปัญญา** คือ ความฉลาดสามารถในการรู้การคิด
 และการทำ เพื่อพัฒนาตนเองและหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ
 ชอบให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

(๑) อภิตี ๔ คือ ๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก, ๒. โทสาคติ ลำเอียง
 เพราะชัง, ๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา, ๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะ
 กลัว (อง. จตุกก. ๒๑/๒๓/๑๗)

(๒) สังกหวัตถุ ๔ คือ ๑. ทาน ให้ปันสิ่งของ, ๒. ปิยวาจา เจรจาอ่อน
 หวาน, ๓. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ประโยชน์, ๔. สมานัตตตา
 วางตนเสมอไม่ถือตัว (อง. จตุกก. ๒๑/๒๔/๓๒).

(๓) พรหมวิหาร ๔ คือ ๑. เมตตา प्रารณาให้เขาเป็นสุข, ๒. กรุณา
 คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์. ๓. มุทิตา พलयินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี, ๔. อุเบกขา
 ความวางเฉย (อภิ. วิภงค. ๓๕/๓๖๙/๗๔๑).

๒. **มีความรู้พร้อม** คือ มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ อย่างพร้อมมูล อย่างน้อยก็จะต้องมีความรู้ดีในสาขาวิชาที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือประกอบกิจกรรมอยู่

๓. **มีความฉลาดในวิธีการ** ได้แก่ มีความฉลาดสามารถในการจัดการหรือดำเนินการในอันที่จะให้หน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบนั้นดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเหมาะสม และประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

๔. **รู้จักกาลเวลา** คือ รู้จักกาลเทศะว่า เวลาใดควรทำอะไร เวลาใดไม่ควรทำอะไร เป็นต้น ตลอดจนถึงรู้จักคุณค่าของเวลา ไม่ปล่อยให้เวลาและโอกาสอันควรล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์

๕. **รู้จักยุคสมัย** คือ ต้องเป็นคนทันโลก ทันสังคม และทันเหตุการณ์สามารถปรับตัวและปรับปรุงแก้ไขกิจการในหน้าที่รับผิดชอบของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี^(๑)

(๑) ข. ช. ๒๘/๓๓๙/๙๖๙

เมื่อได้ทำความเข้าใจในเรื่องทศพิธราชธรรมและคุณ-
 ธรรมอื่น ๆ อีกบางประการที่เกี่ยวข้องแล้ว คราวนี้ลองมา
 พิจารณาดูพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลปัจจุบัน ว่านับเนื่องในทศพิธราชธรรมอย่างไรบ้าง
 เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ขอนำข้อความ
 บางตอนจากปาฐกถาพิเศษของราชเลขาธิการ (ม.ล. ทวีสันต์
 ลดาวัลย์) ที่ได้แสดง ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกล่าว
 ถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
 อย่างกว้างขวางได้ความชัดเจนมาแสดงซ้ำอีกครั้งหนึ่งดังนี้

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประพฤติปฏิบัติ
 พระองค์อยู่ภายใต้กรอบแห่งรัฐธรรมนูญ จาริตประเพณี
 คือ ทศพิธราชธรรม ราชสังคหัตถ์^(๒) จักรวรรดิวัตร ๑๒
 และทรงยึดมั่นอยู่ในราชธรรมเหล่านั้นอย่างแน่นแฟ้น... ทรง
 สนพระทัยและศึกษาธรรมะ ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 อย่างลึกซึ้ง และทรงถือปฏิบัติธรรมะเหล่านั้นด้วยพระองค์

(๒) ในบางแห่งเรียกว่า สังคหัตถ์ ๔ ในบางแห่งเรียกว่า สังคหัตถ์ ๕
 แต่เนื้อความเป็นอันเดียวกัน. ที่เรียกว่า สังคหัตถ์ ๕ คือ เต็มนิรัคคพะ
 สงบราบคาบปราศจากโจรภัย จนถึงมีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็น
 ข้อการบ ๕.

เอง ทรงยึดมั่นในธรรมะเหล่านั้น แล้วก็ใช้ธรรมะเหล่านั้น
ในการดำเนินพระบรมราชาไชบายหรือพระราชดำริต่างๆ ได้
อย่างแนบเนียน.....

ทรงเอาพระทัยใส่ในทุกข์สุขของประชาชนคนไทย
ทรงพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเดือดร้อนต่างๆ ของประชาชน
การแก้ไขปัญหานั้น จึงทำให้เกิดมีโครงการตามพระ-
ราชดำริต่างๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมายเกินกว่าที่จะนำมา
พรรณนาในที่นี้.....

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบปัญหา (ของ
ประชาชน) เป็นอย่างดี เพราะได้เสด็จพระราชดำเนินไป
เยี่ยมราษฎรในภูมิภาคต่างๆ เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ โดย
เฉพาอย่างยิ่งถึงทุกกัณฑ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอาจเข้า
ไปได้ไม่ทั่วถึง จึงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหา
ความเดือดร้อนให้ประชาชนเหล่านั้น เสมือนเป็นความทุกข์
ส่วนพระองค์ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่ได้ทรงนึกว่า
เป็นองค์พระประมุขเหมือนอย่างประมุขประเทศอื่นๆ แต่
พระองค์ทรงนึกว่าพระองค์เป็นคนไทยที่จะต้องร่วมทุกข์
ร่วมสุขกับคนไทยทุกคนทั่วประเทศ จึงมีพระราชดำริที่จะ

พัฒนาากลุ่มชนผู้ยากไร้เหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา โดยทรงเน้น
การพัฒนาให้เกิดความพออยู่พอกิน.....”

จากการที่ได้ทรงมีโอกาสไปเยี่ยมเยียนราษฎรประชา-
ชนในที่ต่าง ๆ ทำให้ทรงทราบปัญหาต่างๆ ของประชาชน
เป็นอย่างดี - พระราชประสงค์อันแรงกล้าที่จะมุ่งแก้ปัญหา
ให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีนั้น ทำให้มีพระราชดำริใน
ลักษณะเป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาอยู่เสมอ
ทั้งนี้โดยที่จะใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อศึกษาค้น-
คว้าทดลอง และทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ
จนกระทั่งแน่พระทัยว่าโครงการนั้น ๆ จะให้ผลดีเป็นประ-
โยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริงแล้ว จึง
มีพระราชดำริให้มีการนำไปปฏิบัติเป็นโครงการในที่ต่าง ๆ
โดยที่มลลักษณะกลายเป็นการเริ่มต้นให้รัฐบาลก่อน เมื่อ
ทรงริเริ่มไปแล้ว รัฐบาลเห็นว่า เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง
ก็จะเข้ามาร่วมสนับสนุนในภายหลัง คล้าย ๆ กับทรงทำ
เป็นแบบที่เรียกว่า Pilot Project เป็นการที่จะนำให้รัฐบาล
ได้ไปพิจารณาแล้วจัดทำที่หลัง เพราะฉะนั้นสิ่งที่พระองค์
ท่านทำจึงเป็นการให้แต่ฝ่ายเดียว โดยมีได้ทรงหวังสิ่งใด

ตอบแทน นอกจากความสบายพระราชหฤทัยที่ได้ทรงทำ
 เช่นนั้น นั้นเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทรงคิดค้นหาวิธีการ
 สำคัญ ๆ ที่มีผลต่อการยังประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อประ-
 ชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่เสมอ^(๑)

โครงการตามพระราชดำรินั้น ๆ มีวัตถุประสงค์ที่พึง
 ทำตามสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง มีพระราชดำริที่ทรงเน้นเป็น
 พิเศษ มีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง
 ทั้งมีคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่อง
 มาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า ก.ป.ร. มีนายกรัฐมนตรี
 เป็นประธาน

จากข้อความบางตอนที่แสดงถึงพระราชกรณียกิจ
 บางส่วนดังกล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายก็คงจะเห็นได้แล้วว่า
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกรณียกิจที่ยิ่ง-
 ใหญ่ไพศาลเพียงไร และพระราชกรณียกิจเหล่านั้นก็ล้วน

(๑) ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปวงชนชาวไทย”
 โดย ม.ล. ทวีศักดิ์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย วันอังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๙, ในวารสาร แผ่นดิน
 ธรรม แผ่นดินทอง ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๙) หน้า ๗-๑๐.

เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมอย่างไรบ้าง แต่เพื่อความกระจ่างยิ่งขึ้น
ก็จะขอสรุปให้เห็นเป็นข้อ ๆ โดยสังเขปดังนี้

ในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแต่ละ โอกาสนั้น
ได้ชื่อว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมในทศพิธราชธรรมหลาย ๆ
ประการไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ การที่เสด็จพระราช-
ดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในที่ต่าง ๆ โดยมีได้
หยุดหย่อน ทั้งในที่ไกลและในที่ใกล้ ทั้งในที่ที่ไปมาได้
สะดวก และในที่ที่แสนจะทุรกันดารชนิดที่ไม่มีใครเขา
อยากไปกันก็ยิ่งเสด็จไปนี้ นับว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรม
ข้อปริจฉาคะ ความเสียสละ คือ ทรงเสียสละความสุขสำราญ
ส่วนพระองค์เพื่อประชาชน นับได้ว่าทรงปฏิบัติพระคุณ-
ธรรมข้อขันติ ความอดทน คือ ทรงอดทนต่อความเหนื่อย
ยากความลำบาก และความทุรกันดารของภูมิประเทศ และ
นับได้ว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อตบะ ความเพียร
พยายาม คือ ทรงมีพระราชวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าใน
อันที่จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วง
ไปจนได้ ฉะนั้นไม่ว่าพระราชภารกิจนั้น ๆ จะเป็นอย่างไร

หรือไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ไกลไกลลำบากเย็นเพียงไร ก็จะต้องเสด็จ ๆ ไปให้ถึงและทรงกระทำให้สำเร็จจงได้ ดังที่เราทั้งหลายก็ได้เห็นกันอยู่เป็นประจำแล้ว

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการพระราชทานพระมหากรุณาแก่ประชาชนในทุก ๆ ด้าน ซึ่งกล่าวโดยสรุปก็คือ ทั้งในด้านวัตถุธรรมและในด้านนามธรรม เป็นต้นว่า พระราชทานพัสดุสิ่งของตลอดถึงทุนทรัพย์เพื่อการต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ และพระราชทานพระราชดำริ พระบรมราโชวาท อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เหล่านี้คือการทรงปฏิบัติพระคุณธรรม ขื่อทาน การสละ การให้ และการทรงปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนทั้งวัตถุทานและธรรมทาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชจริยาวัตรที่เป็นปกติเรียบร้อยละมุน ละไมทั้งทางพระวรกายและทางพระวาจา ตลอดไปถึงทรงมีพระราชหฤทัยที่สงบเยือกเย็นด้วยพระคุณธรรม ไม่ว่าจะในเวลาที่กำลังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ หรือในเวลาที่ทรงพระสำราญเป็นการส่วน-

พระองค์ ฉะนั้น ไม่ว่าจะเสด็จไปทรงปฏิบัติพระราช-
 กรณียกิจ ณ ที่ใด หรือประทับอยู่ ณ ที่ใด ก็เป็นที่ชื่นชม
 ยินดีของคนทั่วไป และเป็นทีเคารพยำเกรงของผู้ได้พบเห็น
 นคอกการทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อดีความสำรวม หรือ
 ความประพฤติกรรมทางกายวาจา ตลอดถึงไปถึงใจให้เป็นปกติ
 เรียบร้อย และเนื่องจากทรงสำรวมพระราชอิริยาบถทาง
 พระวรกายและทางพระวาจา ตลอดถึงพระราชหฤทัยด้วย
 ให้สงบเรียบร้อยเป็นปกติอยู่เสมอ ฉะนั้นจึงไม่ปรากฏว่า
 ได้ทรงแสดงพระอาการเกรี้ยวกราดโกรธแค้นต่อใคร ๆ นั่นก็
 คือทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในพระคุณธรรมข้ออีกประการ ความ
 ไม่โกรธแค้นเกรี้ยวกราด แต่ตรงกันข้าม ทุกคนย่อมจะ
 ประจักษ์ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระ-
 ราชกรณียกิจต่างๆด้วยความสุภาพอ่อนโยนต่อทุกคนในทุก
 โอกาสเสมอ แม้บางครั้งจะทรงตรากตรำพระวรกายอยู่
 ท่ามกลางแสงแดดหรือสายฝนก็ตาม นคอกการทรงปฏิบัติ
 อยู่ในพระคุณธรรมข้อมหัศจรรย์ ความสุภาพอ่อนโยนตาม
 เหมาะตามควรแก่สถานภาพ

พระราชกรณียกิจต่าง ๆ นั้น ล้วนเป็นการพระราช-
 ทานมหากรุณา เป็นการพระราชทานประโยชน์แก่ประ-

ชาชน ไม่มีพระราชกรณียกิจอันใดที่ทรงปฏิบัติไปเพื่อ
 สร้างความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นที่
 ในทางทรัพย์สิน ร่างกาย หรือชีวิตจิตใจ ฉะนั้นจึงกล่าว
 ได้ว่า ทรงปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในพระคุณธรรมข้อ
 อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์
 เดือดร้อน โดยประการทั้งปวง

และในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาท-
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นทุกคนก็คงจะสังเกตเห็นได้ว่า ทรง
 ปฏิบัติด้วยความซื่อตรงและเที่ยงตรงเสมอ กล่าวคือ ซื่อ
 ตรงต่อพระองค์เอง ตรงต่อพระราชภารกิจ และซื่อตรง
 ต่อประชาชน และยังทรงปฏิบัติพระองค์เป็นผู้เที่ยงตรง
 ต่อเวลา เที่ยงตรงตามธรรม คือ ตรงตามความถูกต้อง
 ยุติธรรมด้วย นั่นคือทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้ออาชชวะ
 ความซื่อตรง

พระราชกรณียกิจทั้งปวงที่ได้ทรงปฏิบัติไปด้วยพลัง
 แห่งพระคุณธรรมดังกล่าวมานั้น เมื่อประมวลเข้าด้วยกัน
 แล้ว ก็ได้ชื่อว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อสุดท้าย คือ
 อวิโรหะ ความไม่ปฏิบัติให้ผิดไปจากท่านองคคองธรรม

ความหมายโดยตรงก็ได้แก่การที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไปตามคัลลองแห่งทศพิธราชธรรมอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ความหมายโดยอ้อมก็หมายรวมไปถึงการที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและการที่ทรงมีพระราชจริยาวัตรในด้านต่าง ๆ ไปตามที่ถูกที่ควรตามคัลลองของกฎระเบียบของสังคม จารีตประเพณีอันดีงามของชาติ และพระราชประเพณีที่พระมหากษัตริราชเจ้าทั้งหลายได้ทรงปฏิบัติสืบ ๆ กันมา โดยมีได้คลาดเคลื่อน กล่าวโดยสรุปก็คือ ทรงปฏิบัติถูกต้องเป็นธรรมตามธรรม สมดังพระราชปฏิธานในการปกครองแผ่นดิน ที่ได้พระราชทานเป็นพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

หากจะถามว่า ผลแห่งการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติดำเนินอยู่ในคัลลองแห่งทศพิธราชธรรมทั้งในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรส่วนอื่น ๆ นั้น มีเป็นประการใดบ้าง ก็คงจะตอบได้ด้วยคำถวายอาศิรวาทราชสดุดีและถวายชัยมงคลของท่าน

นายกรัฐมนตรี ในงานสโมสรสันนิบาต ในวโรกาสวัน
ฉัตรมงคล อันกล่าวได้ว่าเป็นสุนทรพจน์ ถ้อยคำที่งดงาม
ถูกต้องเหมาะสม เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ณ ทำเนียบ
รัฐบาล ซึ่งขอคัดมาบางตอน ดังนี้

“พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญ
ล้วนบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุกสถาน ด้วยบุญญาธิการบารมีอัน
ยิ่งใหญ่ ทรงสถิตสถาพรในราชอิสริยยศ พสกนิกรไทย
ตลอดจนชาวต่างประเทศทั้งปวง ได้พึงพระบรมโพธิ-
สมภารร่มเย็น เป็นสุขตราบเท่าทุกวันนี้ พระมหากษัตริย์
ธิคุณและพระมหาบารมีแผ่ปกเกล้าปกกระหม่อม ประดุจ
ดวงประทีปส่องวิถีทางสว่างสวัสดิวัฒนาแก่อาณาประชา-
ราชกุมารี”

นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศ
พระบรมราชปณิธาน ในอันที่จะปกครองแผ่นดินโดยธรรม
ได้ทรงพระวิริยะอุตสาหะตรากตรำบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ
เพื่อประโยชน์สุขแห่งพสกนิกร ทรงเอื้ออาทรค้ำนึ่งในทุกข์
สุขของทวยราษฎร์ เสมอเหมือนทุกข์สุขแห่งพระองค์
ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนิน ไปศึกษาสภาพ
ชีวิตของพสกนิกรทั่วทุกภูมิภาค แม้ในถิ่นทุรกันดารห่าง

ไกลคมนาคม ก็มีได้ย่อท้อต่อความลำบากตรากตรำพระ-
 วรกาย มีพระประสงค์จำนงในพระราชหฤทัยที่จะให้อาณา-
 ประชาราษฎรมีความเกษมสุข มีวิถีทางดำรงชีวิตที่สอด-
 คล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นคนแก่
 การธำรงรักษาเอกราชและการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญ
 รุ่งเรืองทัดเทียมอารยะประเทศ โครงการตามพระราชดำริ
 จึงขยายออกไปในหลายสาขา นับได้กว่า ๑,๐๐๐ โครงการ
 สอดคล้องด้วยหลักวิชาการพัฒนาชนบท ช่วยให้พสกนิกร
 ได้มีอาชีพทำกิน มีการศึกษา และมีความเป็นอยู่ที่ถูก
 สุขลักษณะ โปรดเกล้าฯ ให้พัฒนาการชลประทานและ
 การคมนาคม พัฒนาพื้นดินให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์
 สมกับคำว่า “แผ่นดินทอง” พระราชจริยาวัตรในพระ-
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรากฏเป็นที่ประจักษ์แจ้ง เป็น
 บุญแห่งพสกนิกรที่เต็มถิ่นพำนักอยู่ในสยามรัฐสีมา พระ-
 มหากรุณาธิคุณยิ่งวันยิ่งทวี ประดุจดวงประทีปชัชวาล
 ดุจดั่งมหาสมุทรอันไพศาล มิเคยเหือดแห้ง แม้ในบางครั้ง
 บ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ขัดแย้งอันอาจนำไปสู่ความจลาจล
 วุ่นวายก็ทรงแผ่พระบรมเดชานุภาพระงับดับเรื่องร้ายคลี่-

คล้ายปัญหาที่น่าสนใจสุขและความร่มเย็นคืบคลานสู่สยามรัฐสีมา
ด้วยเดชพระมหาบารมีและพระปรีชาสามารถ

พิจารณาจากโครงการพระราชดำริทั้งหลาย พระราช-
ดำรัส พระราชวินิจฉัย และพระบรมราโชวาท พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ สำเร็จ
ลุล่วงด้วยพระราชอัจฉริยภาพอันล้ำเลิศ ทรงรอบรู้เชี่ยวชาญ
ชาญในศาสตร์ต่าง ๆ หลายสาขาด้วยกัน เป็นที่ยกย่อง
เทิดทูนของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญชำนาญเฉพาะวิชา
มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญา
ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระองค์เป็นจำนวนมาก พระ-
เกียรติคุณ ขจรขจายเป็นที่แซ่ซ้องสดุดีทั้งในและนานา
ประเทศทั่วโลก

เมื่อได้พิจารณาดูพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ตามที่ได้กล่าวมาพอเป็นสังเขป และประมวล
สรุปด้วยคำถวายอาศิรวาทราชสดุดีของท่านนายกรัฐมนตรี
ข้างต้นนี้ ก็จะเห็นได้ว่า ความเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำ
ของประชาชนนั้น เป็นภารกิจที่หนักอึ้งอย่างย่งทางกาย
และทางใจ ผู้ที่จะนำภารกิจนี้ไปสู่เป้าหมายหรือทำให้

ประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง จะต้องเป็นผลผลิต
 สมบูรณ์ทั้งพลังกายและพลังใจ หรือพลังภายนอกและพลัง
 ภายในโดยเฉพาะ คือ พลังใจหรือพลังภายใน และพลังใจ
 หรือพลังภายในนั้นก็ได้แก่พลังแห่งคุณธรรมนั่นเอง เป็น
 ต้นว่า พลังแห่งความเสียสละ พลังแห่งความเมตตากรุณา
 พลังแห่งความพากเพียรพยายาม พลังแห่งความอดทน
 พลังเหล่านั้นเองที่ทำให้ผู้นำทนสู้ ทนทำ ทนเสียสละ
 ทนแบกภาระอันเนื่องด้วยประโยชน์และความสุขของคนอื่น
 อยู่ได้ และปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เหล่านั้นโดยไม่รู้สีกว่า
 เป็นสิ่งหนักหนาและเหน็ดเหนื่อยแต่ประการใด สามารถ
 กระทำได้เหมือนสิ่งปกติธรรมดาทั่วไป ซึ่งความจริงข้อนี้
 เราทั้งหลายก็คงจะเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นตัวอย่างนั่นเอง

การที่ได้มีความดำริจัดการสัมมนาในหัวเรื่องที่ว่า
 “การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธราชธรรม” เพื่อเป็น
 การเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาส
 พิเศษดังกล่าว และเพื่อให้ข้าราชการมีความรู้ความเข้าใจ
 ตลอดถึงรณรงค์ให้ปฏิบัติในทศพิธราชธรรมนั้นนับว่าเป็น

ความดำริที่ดี เพราะการเฉลิมพระเกียรติที่แท้จริงนั้น คือ
 การร่วมกันดำเนินตามรอยพระยุคลบาทในด้านต่าง ๆ ดังที่
 ปราบกฏแล้วในพระราชกรณียกิจ เพราะเป็นสิ่งที่จะให้
 ผลดีได้กว้างขวางและยั่งยืนนาน ทั้งเป็นการกระทำที่จะ
 ทำให้แนวพระราชดำริและพระราชประสงค์สัมฤทธิ์ผลแผ่
 ไปศาลยั้งยืนด้วย ฉะนั้น การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธ-
 ราชธรรม ซึ่งเริ่มพัฒนาความรู้และความคิดนำขึ้นแล้ว
 ก็ต้องพัฒนาตลอดไปถึงการกระทำด้วย เพราะคำว่าพัฒนา
 นั้นมิได้หมายถึงเพียงพัฒนาความรู้ หรือพัฒนาความคิด
 ให้เจริญเท่านั้น แต่หมายเน้นถึงพัฒนาการกระทำให้เจริญ
 กล่าวคือ เพียงแค่รู้หรือคิด ความเจริญไม่ปรากฏ แต่
 ความเจริญปรากฏขึ้นจากการกระทำ คนส่วนมากเมื่อพูด
 ถึงเรื่องคุณธรรม มักจะเกิดความรู้สึกขาดกลัวว่า เป็น
 เรื่องยากหรือเป็นเรื่องที่ทำได้ เมื่อรู้สึกขาดกลัว ก็ทำ
 ให้ถอยห่างและถอยหนี จึงไม่มีโอกาสสัมผัสคุณธรรม
 และไม่มีโอกาสได้รับรสของคุณธรรม พระพุทธเจ้าจึงตรัส
 เตือนว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวบุญ คือความดี เพราะ

คำว่า บุญ เป็นชื่อของความสุข”^(๑) ฉะนั้น เมื่อได้กล้า
และเริ่มลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างจริงจังต่อเนื่อง ก็
ประจักษ์ด้วยตนเองว่า คุณธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้า
ได้ทรงแนะนำให้ปฏิบัติเป็นข้อปฏิบัติที่ปฏิบัติได้ และให้
เกิดความสุขความเจริญ การพัฒนาข้าราชการ ซึ่งถ้าจะ
พูดให้ตรงเบาจริง ๆ แล้ว ก็คือการพัฒนาตนเองของแต่ละ
คน ด้วยถือคุณธรรมมีศัพทราชาธรรมเป็น หลักสำคัญ
จึงจะประสบความสำเร็จ

อนึ่ง เรื่องของคุณธรรมนั้น หากดูที่ชื่อหรือจำนวน
ข้อของคุณธรรมตามที่แสดงไว้แล้ว ก็จะมีรู้สึกว่ามากมายจน
ไม่น่าจะปฏิบัติได้หมดครบถ้วนเป็นแน่ แต่ความจริงแล้ว
คุณธรรมต่าง ๆ นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกันในทางปฏิบัติ
กล่าวคือ ถ้าปฏิบัติคุณธรรมข้อหนึ่งได้ ก็จะส่งผลให้ปฏิบัติ
คุณธรรมข้ออื่น ๆ ต่อไปได้สะดวกขึ้น ง่ายขึ้นหรือครบ
ถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย เช่น ถ้ามีศีลก็จะทำให้มีทาน มี
บริจาค มีอาชชวะ ตลอดไปถึงอักโกธะ อวิหิงสา
ได้โดยง่ายหรือดีขึ้น เป็นต้น แต่ตรงกันข้าม คือ ถ้าขาด

(๑) อง. สดตทก, ๒๓/๙๐/๕๙

คุณธรรมข้อหนึ่ง ก็มักจะส่งผลให้ขาดคุณธรรมข้ออื่น ๆ ตามกันไปด้วย เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ต้องลองทำ และพยายามทำ ก็จะได้โดยไม่รู้สึกลำบาก และเมื่อทำได้แล้วก็จะรู้สึกเป็นเรื่องปกติธรรมดา แล้วการพัฒนาทางคุณธรรมของท่านก็จะก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ โดยไม่ยาก

ในที่สุดนี้ ขอเจริญพรทุกท่านปฏิบัติและช่วยกันปฏิบัติพัฒนาด้วยทศพิธราชธรรม น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพร้อมเพรียงกัน

ขอพระราชทาน ถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงคุณอันประเสริฐ และถ้าจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องไม่ถูกไม่ควรประการใด ขอพระราชทานอภัยและขออภัยท่านผู้ฟัง ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจพรแต่ทุกท่านที่ร่วมฟังการบรรยายในวันนั้น และขอเชิญชวนทุกท่านร่วมอธิษฐานจิตถวายพระพรให้ทรงพระเจริญ

ขออำนาจพร

ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ

ธรรมกถาของสมเด็จพระญาณสังวร

เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

ซึ่งเป็นวันฉลองครบรอบ ๓๗ ปี

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ

ท่านเลขาธิการฯ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ

วันนี้เป็นวันมงคล ด้วยทางสำนักงานฯ นี้ได้จัด
บำเพ็ญกุศลถวายภัตตาหาร พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธ-
มนต์ และถวายสังฆทานเป็นการบำเพ็ญกุศลประจำปี
และท่านเลขาธิการฯ อาราธนาขอให้แสดงธรรมกถาแก่
ท่านทั้งหลายในโอกาสอันเป็นวันมงคลนี้

โดยที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมชาตินี้เป็นสำนักงานสำคัญ ได้ทำโครงการ

การพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเท่ากับทำ
หน้าที่เป็นมันสมองแก่รัฐบาลและผู้ปฏิบัติการในการ
ปกครองประเทศชาติทั้งหมด และก็ขออนุโมทนาที่ใน
แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้ ได้บรรจุ
แผนการเกี่ยวแก่การพัฒนาคนและสังคมทางศาสนาไว้ด้วย
แสดงว่าทางคณะท่านผู้ปฏิบัติงานได้เล็งเห็นถึงความสำคัญ
ของศาสนา และโดยเฉพาะคนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือ
พุทธศาสนา นับได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
แต่แม้เช่นนั้นก็ยอมรับศาสนาอื่นซึ่งมีคนไทยนับถือ ใน
ฐานะเป็นศาสนาที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ร่วมกันของ
พระมหากษัตริย์ไทย ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก
เพราะฉะนั้น การที่ได้นำศาสนาเข้ามาประกอบด้วย
ให้เป็นเป้าหมายประการหนึ่ง ดังที่ระบุไว้ในแผนงาน
พัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม ข้อ ๒.๑ ว่าใช้ศาสนธรรม
เป็นหลักในการพัฒนาจิตใจ โดยเน้นคุณธรรม ๔ ประการ
ตามพระบรมราชาโชวาท ค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ และ
การลดละอบายมุขเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และ

การปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้มีคุณ-
 ภาพชวตทตชน พระพุทธเจ้ากล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า ได้
 ทรงเป็นผู้พัฒนาคนและสังคมในโลก ได้ทรงตั้งสังคมที่
 บริสุทธิ์ชนกค่อ พุทธบริษัททั้ง ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
 อุบาสิกา และมีใช้ทรงอบรมเพียงสังคมที่ทรงตั้งขึ้นเป็น
 พุทธบริษัททั้ง ๔ นั้นเท่านั้น ได้ทรงพัฒนาด้วยพระธรรม
 ที่ทรงสั่งสอนแก่ผู้ตั้งใจฟังและรับไปปฏิบัติทุกคน แม้
 จะยังไม่ถึงเป้าหมายเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ และเมื่อแสดง
 อย่างเป้าหมายที่สูงสุด ได้ทรงพัฒนาบุคคลและสังคมของ
 บุคคลให้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ที่สุดในโลก คือมีเป้าหมายสูงสุดถึงเป็น
 พระอริยบุคคล และพระอริยบุคคลที่สูงสุดนั้นก็ถึง
 พระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหมด ดังที่
 ได้มีเหตุการณ์บังเกิดขึ้นในวันเพ็ญแห่งเดือนมาฆะ ซึ่ง
 ทางของไทยเราก็ดตรงกับกลางเดือน ๓ ซึ่งมีพิธีมาฆบูชา
 เมื่อนั้น

มีประวัติความเป็นมาแห่งวันมาฆบูชาอันโดยย่อว่า ใน
 วันเพ็ญกลางเดือน ๓ ในสมัยต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธ-
 เจ้าทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาคนและ

สังคมของมนุษย์ ก็ได้มีผู้เข้ามาขอบวชเป็นภิกษุได้ปฏิบัติ
 ธรรมจนบรรลุความเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง คือสำเร็จ
 เป็นพระอรหันต์ชื่อนาสพสันกิเลส ได้มาเข้าเฝ้าพร้อมกัน
 มีจำนวนมาก ที่ท่านกำหนดไว้ว่าถึง ๑,๒๕๐ องค์ พระ
 พุทธเจ้าจึงได้ทรงถือว่าในโอกาสดังกล่าวนี้เป็นโอกาสที่จะ
 ทรงเริ่มวิธีซึ่งเรียกว่าการประชุมกันทำอุโบสถของภิกษุสงฆ์
 โดยที่ในวันกลางเดือนทางจันทรคติ และในวันสิ้นเดือน
 ทางจันทรคติ พระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์จะมาประชุมพบกันอีก
 ครังหนึ่ง และในการประชุมนั้นจะประชุมกันทำอะไร
 ในเบื้องต้นนั้นพระพุทธองค์ทรงร่วมประชุมด้วย ก็ได้
 ทรงแสดงพระโอวาทที่เป็นข้อหลัก สำหรับที่พระภิกษุสงฆ์
 ทั้งหลายผู้มีหน้าที่จะได้ออกไปประกาศพุทธศาสนาเป็น
 การพัฒนาคนและสังคมในโลก ให้ทราบถึงหลักในการที่
 จะนำไปสั่งสอนใน "การพัฒนาคนและสังคม" ทางพุทธ
 ศาสนาว่าจะใช้วิธีอะไร ให้ปฏิบัติอย่างไร และมีเป้าหมาย
 อย่างไร และให้คนรับการพัฒนาอัน สังคมที่พัฒนานั้น
 ได้เป็นคนเช่นไร

พระโอวาทที่ทรงแสดงในวันนั้นเป็นการวางหลักใหญ่สำคัญดังที่กล่าวมานี้ สำหรับที่พระสงฆ์ทั้งหลายจะได้นำไปพัฒนาคนและสังคมดังกล่าว จึงได้เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ โอวาทะก็คือโอวาท ปาฏิโมกข์ก็คือว่า ข้อที่เป็นหลักใหญ่ ข้อที่เป็นประธาน เพราะฉะนั้นจึงจะได้นำความในพระโอวาทนั้นมาเล่าให้ฟัง แต่ว่าจะถอดความเพื่อเป็นที่เข้าใจง่ายให้พอเหมาะแก่ภาวะของคนและสังคมที่เป็นชาวโลกทั่วไป พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าจะมีหลักการในการสอนอย่างไร พระองค์ได้ทรงแสดงเป็นหลักใหญ่เอาไว้เพียง ๓ ประการว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง

การทำกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง

การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วหนึ่ง

นี่คือพุทธศาสนาคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระผู้รูทงหลาย เพราะฉะนั้นหลักในการแผ่พุทธศาสนาเป็นการอบรมคนและสังคมในโลกที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ จึงมีข้อความโดยย่อเพียงเท่านั้นซึ่งเป็นข้อที่จำง่าย

ข้อ ๑ ไม่ทำบาป คืออกุศลทุจริต ความชั่ว
ทั้งปวง

ข้อ ๒ ทำกุศล คือความดีงาม ความสุจริต
ทั้งปวง และ

ข้อ ๓ ก็คือการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายก็กล่าวได้ว่าอยู่ในหมู่มชน
ซึ่งพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้ามุ่งที่จะพัฒนา
จึงควรที่จะกำหนดจดจำเอาไว้และปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อ
นี้ และแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อนี้

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดงขยายความออกไปอีกเพื่อ
ให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นว่าการไม่ทำบาปทั้งปวงนั้น ก็คือไม่ทำ
อะไรบ้าง ได้แก่

การที่ไม่พูดว่าร้ายใครทางวาจา

การที่ไม่ทำร้ายใครทางกาย และ

ความที่สำรวมในปาฏิโมกข์ หมายความว่า สำรวม
ตนปฏิบัติตนอยู่ในวินัยอันเป็นข้อที่พึงปฏิบัติในการที่จะ
เว้นไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ทำในสิ่งที่ดีควรทำต่าง ๆ เมื่อ

ปฏิบัติใน ๓ ประการนี้ ก็ชื่อว่าปฏิบัติในชื่อว่าไม่ทำบาป
ทั้งปวง

ทำกุศลให้ถึงพร้อมนั้น พระองค์ก็ตรัสเน้นอยู่ที่การ
ประกอบกรปฏิบัติรักษาจิตใจตนเองให้ดียิ่งขึ้นกว่าจิตที่เป็น
สามัญทั่วไป คือจิตที่เป็นสามัญทั่วไปนั้นเป็นจิตที่มักจะ
ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ คือ เรื่องทั้งหลายที่เป็นเครื่องแหวด
ล่อมอยู่เป็นอันมาก เพราะว่าทุกๆ คนนั้นต้องพบกับสิ่ง
แหวดล่อมที่พอใจบ้าง ไม่พอใจบ้างอยู่เป็นอันมาก ก็มาถือ
เป็นอารมณ์ทำให้เกิดความหงุดหงิด ความเคียด หรือว่า
เกิดความโลภอยากได้บ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง
จิตของสามัญชนทั่วไปดังนั้นจึงดรนกวัดแกว่ง กระทบ

กระทบอยู่เสมอ หากความสงบได้ยาก

เมื่อจิตเป็นดังนิจชาตบัญญัติที่จะรู้จักสิ่งที่จะ คือ
ความจริงว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควร
กระทำต่าง ๆ ทำให้เกิดความลำเอียงไปในการปฏิบัติด้วย
อำนาจของความชอบบ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้าง
ความกลัวบ้าง จึงก่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นบาป เป็น

อกุศล เป็นทุจริตต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสเน้นในด้าน
 การทำกุศลให้ถึงพร้อมว่า เริ่มด้วยการรักษาจิตนั่นเอง ให้
 ได้พบกับความสงบจากความเครียด ความหมกมุ่น ความ
 วุ่นวาย หรือด้วยอำนาจของอารมณ์และกิเลสต่าง ๆ ที่มีอยู่
 โดยรอบ ด้วยความที่มาหัดตั้งจิตไว้ในทางสงบอันเรียกว่า
 กรรมฐาน เช่น มาทำความสงบใจของตัวเอง วันหนึ่ง ๆ
 แม้จะไม่ได้มาก ไม่ได้นานก็ให้ทำ แม้น้อยหรือว่าใน
 ระยะเวลาอันสั้น ๕ นาที ๑๐ นาที อะไรก็ได้ คือแบ่งเวลา
 มารักษากิจนี้ให้ได้รับความสงบ เท่ากับว่าหาความสงบมา
 เป็นอาหารเลี้ยงจิต บำรุงจิต เพราะว่าวันหนึ่ง ๆ นั้น ทุก ๆ
 คนต้องบริโภคอาหารเลี้ยงร่างกายกันอยู่ทุกวัน วันละ
 หลายครั้งเป็นปกติ แต่ที่ไม่คำนึงถึงจิตใจว่าต้องการอาหาร
 เหมือนกัน

หากว่าจะหาอาหารมาเลี้ยงจิต อันเป็นอาหารที่มี
 คุณประโยชน์ก็ย่อมจะได้ประโยชน์มาก ก็คือสมาธิเอง
 หรือความสงบทำจิตให้สงบ อยู่กับความสงบ เช่น กำหนด
 ลมหายใจเข้าออก หายใจเข้านับหนึ่ง หายใจออกนับหนึ่ง

แล้วก็นับสองๆ สามๆ ไปจนถึงสิบ สิบแล้วก็ย้อนกลับ
 ใหม่ หรือว่าหายใจเข้าว่าพุท หายใจออกว่าโฮ หรือว่า
 หายใจเข้าว่าอัส ที่แปลว่า อัสสาสะหายใจเข้า หายใจออก
 ว่าบัส มาจากคำว่าบัสสาสะ ที่แปลว่าหายใจออก ดังนี้
 ก็ได้ หรือเพียงกำหนดใจเข้ามารวมอยู่ในจุดใดจุดหนึ่ง
 เช่นลมหายใจเข้าออกดังกล่าว เพื่อให้ใจตั้งสงบอยู่ในภายใน
 ไม่ออกไปวุ่นวายภายนอก วันหนึ่ง ๕ นาที ๑๐ นาที
 ก็ยังดี เป็นการให้อาหารแก่จิตใจอันเป็นอาหารที่ดี ดั่งน
 ย่อมเป็นประโยชน์มาก เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ “อิจิต”
 ที่แปลว่าจิตตั้ง คือทำให้จิตสงบยิ่งกว่าปกติที่เป็นอยู่
 อันที่จริงนั้นทุกๆ คนก็หาอาหารให้กับจิตใจกันอยู่
 แล้วด้วยวิธีเช่นว่า ไปดูหนังดูละคร ก็เพื่อให้จิตใจมีความ
 สบาย หรือบางทีจิตใจไม่สบายก็ดื่มสุราแก้กลุ้ม หรือเป็น
 การปฏิบัติเพื่อสนองความจำนงของจิตเพื่อทำให้จิตสงบ
 เช่นว่าเวลาโกรธใคร เขามาด่า โกรธขึ้นมา ก็อยากจะด่า
 เขา หากว่าด่าตอบเขาไม่ได้ก็รู้สึกอึดอัด ฮึดฮัด ไม่สบาย
 เมื่อด่าตอบเขาออกไปได้แล้วก็สบายใจ ความโกรธก็น้อย

ลงเรียกว่า เป็นการปฏิบัติทำจิตให้สบายนั่นเองสนองความ
 ต้องการของจิตให้จิตสบาย หรือว่าอยากได้อะไรจิตใจก็
 ไม่สบาย อยากจะได้อยู่นั่นแหละ ต้องไปซื้อหาเอามาให้
 ได้ หรือบางทีก็ต้องขโมยมาให้จนได้ หรือประกอบการ
 ทุจริตเอามาให้ได้แล้ว เมื่อได้แล้วใจก็สบาย ก็เป็นการที่
 สสนองเจตนาของจิตเพื่อทำให้จิตสบายนั่นเอง

เพราะฉะนั้นทุกคนก็ทำจิตให้สบายกันอยู่แล้ว หา
 อาหารให้จิตอยู่แล้ว แต่ว่าเป็นการที่น่าอาหารที่เป็นพิษ
 ให้กับจิตใจ เรียกว่าเป็นการให้ยาพิษแก่จิตใจ ก็ทำให้
 จิตใจเสียยิ่งขึ้น ความสบายที่ได้เมื่อได้สมประสงค์ เช่นว่า
 อยากได้ทรัพย์ก็หาจนได้ และก็ใจสบายไม่วุ่นวาย แต่
 ก็เพิ่มความอยากได้ให้มาก ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า
 ความโลภนั้นเหมือนอย่างไฟที่ลุกขึ้น อาศัยเชื้อก็คือว่า
 สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่ตั้งของความโลภ เช่น แก้ว แหวน เงิน
 ทอง เป็นต้น แต่ไฟคือความโลภนั้นเมื่อลุกขึ้นกินเชื้อ
 แก้ว แหวน เงิน ทอง ที่หาเอามาให้เหมือนอย่างเอามา
 ใส่เชื้อให้สิ่งเหล่านั้นก็ไม่พออยู่นั่นเอง ไฟคือความโลภ

ก็พองโตขึ้น เหมือนใส่เชื้อให้มากไฟก็พองโตขึ้นแล้วก็
 ก็นั่นหมดไป คือ เมื่อได้มากแล้วความอยากนั้นก็หาย
 หรือว่าก็อยากขึ้นไปอีก อาศัยเชื้อเท่านั้นเอง ไฟลูกโตขึ้น
 ก็ต้องการเชื้อมาใส่อีก เอาเชื้อมาใส่ให้ไฟก็กินเชื้อหมด
 ไปอีก ต้องการเชื้อมาให้อีก

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเอาไว้ว่า เมื่อน้ำ
 เสมอดด้วยตัณหา คือความอยากไม่มี ยิ่งหามาบ่อนความอยาก
 ตัณหากิ่งใหญ่ขึ้น เพราะฉะนั้นการให้อาหารแก่กิเลส
 ด้วยวิธีดังกล่าวที่ชาวโลกปฏิบัติกันอยู่โดยมากนั้นจึงเป็นการ
 หาอาหารที่เป็นพิษให้ แต่ว่าการหาอาหารที่เป็นคุณให้
 แก่จิต คือ สมาน การทำจิตให้สงบ ตั้งมั่นอยู่ในทาง
 กุศล คือ ทางดี เป็นอาหารที่เป็นคุณซึ่งมีประโยชน์
 แก่จิตใจมาก ทำให้จิตใจมีความสุขที่แท้จริง มีความสงบ
 ที่แท้จริง และทำให้เกิดปัญญาต่อไป ก็จะทำให้รู้จักบาป
 บุญ คุณโทษ ประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ตามความ
 เป็นจริง จิตใจปราศจากความลำเอียงต่างๆ เป็นจิตใจที่
 บริสุทธิ์ การที่จะตัดสินอะไรว่าถูก ว่าผิด ว่าดี ว่าชั่ว

กฤกตองเป็นตวบัญญัติขนมมา และอนนเองทเป็นหลัก
 ปฏิบตในข้อที่ ๓ ทว่า ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว อันเริ่ม
 มาจากอธิจิต จิตยงทเป็นสมาธิแล้วทำให้ได้บัญญัติสืบทอ
 ไปเบ็เการทำจิตให้บริสุทธิ์ ให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้า
 หมองทงหลาย

นี่เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้
 ะไรจะเป็นเครื่องมือในการที่มาปฏิบัติดังนี้ ก็ทรงประ-
 ทานไว้ให้ใช้ขันติ คือความอดทน ได้แก่ ให้รู้จักอดทน
 ใจของตัวเองนแหละเป็นข้อสำคัญ ขันติทั่วไปนั้นก็เป็น
 การอดทนต่อความลำบากในเวลาที่ยายุไข มีทุกขเวทนา
 ต่างๆ อดทนต่อความตรากตรำเกี่ยวกับหนาว ร้อน หิว
 กระจาย เป็นต้น ในการปฏิบัติกรงานต่างๆ อดทนต่อ
 ความเจ็บใจต่างๆ เป็นขันติทั่วไป แต่เมื่อกล่าวสรูปเข้ามา
 โดยตรงแล้วก็คือ อดทนต่ออารมณ์ อดทนต่อจิตใจ
 ของตนเอง ก็คืออดทนต่อต้นหาความดิ้นรน ทะยาน
 อยากในทางที่ผิด อดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความ
 หลง โดยที่ไม่ปฏิบัติตามจ่านงของโลก โกรธ หลง ของ
 ต้นหา ความดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้นในจิตใจของ

ตนเอง เมื่ออยากผิดแล้วก็ต้องงدเว้นเสีย เพราะเมื่ออยาก
 ผิดแล้วก็ไปทำเข้าก็เบ็นบาป เมื่องดเว้นเสียได้ด้วยความ
 อุดทนก็เบ็นอันว่าปฏิบัติในข้อไม่ทำบาปทั้งปวงได้ และ
 ความดีนั้น รู้ว่าดีแต่บางทีก็ไม่อยากจะทำ ด้วยเหตุ
 ต่าง ๆ ก็ต้องอดทนต่อสิ่งที่เป็นอันตรายต่อการที่จะทำความ
 ดีมาประกอบคุณงามความดี

เมื่อเบ็นดงนก็เบ็นอันว่า ทำความดีได้ และก็ต้อง
 อดทนต่อความเหนื่อยหน่ายในการที่จะทำจิตใจ เช่น การ
 ปฏิบัติทำสมาธิก็ต้องเมื่อยขบ หรือบางทีก็รวมใจไม่ได้
 รู้สึกว่าการมาทำใจให้เบ็นสมาธินั้นไม่สนุก เบื่อหน่ายไม่
 อยากทำ ดงนก็ต้องอดทนต่อความเบื่อหน่าย ต่อความ
 ไม่สำเร็จในขั้นแรก เพราะรวมใจไม่ได้ ตั้งใจทำไปอยู่
 เรื่อย ๆ บ่อย ๆ ในที่สุดใจก็จะเซื่องเข้าเบ็นสมาธิได้ ต้อง
 อดทนดงน ตลอดถึงการอดทนในทางที่จะไต่รตรง
 พิจารณาให้รู้จักว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก
 ด้วยใจที่สงบ อันเบ็นใจที่เที่ยงตรงอันเบ็นทางให้เกิด
 ปัญญา ต้องมีความอดทนในการที่ปฏิบัติดงน จึงจะทำจิต
 ของตนให้ผ่องแผ้วได้

เหล่านี้ต้องใช้ขันติ ความอดทนทั้งนั้น ไม่ทำก็ต้อง
 ใช้ขันติ เพราะว่าชนชอว่าความชั่วต่างๆ แล้ว เมื่อบังเกิด
 ก็เลสขณเป็นกองตณหา ความदनรณ ทะยานอยากกองโลก
 กองโกรธ กองหลง ก็ต้องการให้ทำ บังคับให้ทำเหมือน
 อย่างเป็นนาย บุคคลก็เหมือนอย่างทาส ที่พระพุทธเจ้า
 ตรัสว่าเป็นทาสของตณหา เพราะฉะนั้นก็ต้องมีความ
 อดทนต่อใจ คือต่อกิเลส ไม่ทำตามทกิเลสสั่ง และเมื่อ
 อดทนได้แล้วกิเลสก็จะสงบไปเอง โลก โกรธ หลง ตณหา
 ก็จะสงบไปเอง ก็เป็นอันว่าไม่ทำได้ คือไม่ทำชั่วได้
 ทุกคนทำได้ดังนี้ คือไม่ทำชั่วได้ด้วยมีขันติ ทำดีก็เหมือน
 กันไม่อยาก แต่เมื่ออดทนต่อความไม่อยากนั้น ทำไป
 ในที่สุดก็จะได้รับผลของความดี มีความสุขจากความดี
 ก็จะทำให้ทำความดีได้ง่ายขึ้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า ความช้วนคนชั่ว
 ทำง่าย คนดีทำยาก ความदनคนชั่วทำยาก คนดี
 ทำง่าย เพราะฉะนั้นให้สอนใจตัวเองอยู่ตงนี้ว่า เมื่อยัง
 อยากจะทำชั่วอยู่เพราะยังเป็นคนชั่ว ใจยังคุ้นต่อความชั่ว
 น้อมไปในความชั่ว ต้องตั้งใจของตัวเองด้วยขันติ ยังไม่

อยากทำดีก็เพราะว่ายังไม่เป็นคนดีพอ จึงต้องมีขั้นตอน
 ทำไปในความดี ใจก็จะน้อมมาในความดีได้ จิตใจนี้เป็น
 ธรรมชาติที่น้อมไปได้เหมือนดังกระดาษ เมื่อยังไม่ม้วน
 ก็เป็นแผ่น ๆ และเมื่อม้วนเข้าแล้ว ม้วนที่แรกนั้นเมื่อ
 ปล่อยมือ กระดาษก็จะคล้อออกทันที แต่เมื่อม้วนบ่อย ๆ
 แล้ว กระดาษก็จะม้วนตัวเองได้อยู่ตัว แม้ว่าจะจับคล้อออก
 แล้วปล่อยมือ กระดาษก็จะม้วนกลับมาหาที่เดิมใหม่

จิตใจของคนเป็นดังเช่นม้วนกระดาษ คุณเคยไป
 ในทางชั่วมากก็ม้วนไปในทางชั่ว คุณเคยไปในทางดีมาก
 ก็ม้วนไปในทางดี เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการฝึกใจ ต้อง
 มีขั้นตีก่อนที่จะละชั่ว ในอันที่จะทำดี ในอันที่จะทำจิต
 ของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เพราะกระดาษของตนเองนั้น
 ทุก ๆ คนนั้นมักม้วนไปในทางไม่ทำดีกันอยู่เป็นส่วนมาก
 เพราะฉะนั้นให้ทำดีจึงมักไม่ค่อยอยากจะทำ แต่เมื่อหัด
 ให้น้อมไปในทางดีบ่อย ๆ แล้วก็เคยเข้าเอง จะทำได้ง่าย
 ขึ้น ๆ ทำชว่ยากขึ้น ๆ ดังนั้นก็กลายเป็นผู้ที่มีจิตใจสงบ
 ตั้งมั่นได้เป็นปกติ เป็นผู้ที่มีบุญญารู้จักไตร่ตรอง พิจารณา
 เห็นชอบเห็นผิด อะไรควรอะไรไม่ควร ทำให้การปฏิบัติ

เป็นไปได้อย่างถูกต้อง ต้องมีขันติ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว
 จะพบผลอันหนึ่ง คือ ความสุขอันแท้จริงที่เกิดจากความ
 สงบไปโดยลำดับ และทำให้บุคคลผู้ที่ปฏิบัติเองนั้นเป็น
 บุคคลที่ออกจากความชั่วได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคน
 ที่มีใจสงบ กายสงบ วาจาสงบ

พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ทางที่จะฝึกอบรม พัฒนาคน
 และสังคม พร้อมทั้งทรงวางเครื่องมือคือ ขันติ และพร้อม
 ที่จะแสดงผลที่พึงได้ก็คือ ความที่คนเรานั้นจะออกจากความชั่ว
 ได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคนดีได้ และเป็นผู้สงบกาย
 สงบใจ สงบวาจาได้ สามารถที่จะปฏิบัติงานต่างๆ ของตน
 ให้บรรลุเป้าหมายตามที่ประสงค์ เพราะฉะนั้นโอวาทที่
 พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในวันมาฆะปุณณิมินจึงเป็นหลัก
 ปฏิบัติอันสำคัญในอันที่จะพัฒนาคนและสังคมนี้เองให้เป็น
 คนดี เป็นสังคมที่ดีขึ้น สามารถที่จะปฏิบัติในการที่จะ
 ประกอบอาชีพการงาน ทำให้เศรษฐกิจทั้งส่วนตัวและ
 ส่วนรวมดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ด้วยกันด้วยความสุข สงบ
 มีความสุขและมีความเจริญ

เพราะฉะนั้น ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้ จึงขอแสดง
 ธรรมะในโอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้
 ในวันมาฆะปุณมี ซึ่งตรงกับวันมาฆบูชาเมื่อวานนี้แก่ท่าน
 ททั้งหลาย ผู้ที่มีหน้าที่ในการที่จะวางแผนพัฒนาคน สังคม
 และวัฒนธรรม ประกอบไปกับการเศรษฐกิจ

ในที่สุดนี้ ก็ขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจ
 บุญกุศลได้อภิบาลรักษาทุกๆ ท่านให้เจริญ อายุ วรรณะ
 สุขะ พละ และประสบความสำเร็จในกิจที่พึงปฏิบัติเป็น
 ไปเพื่อความสุข ความเจริญ ทั้งแก่ตนเอง และแก่ส่วน
 รวมยิ่งๆ ขึ้นไปทุกท่านเทอญ.

๑๘๘
พิมพ์ สมชายการพิมพ์

๒๗๐/๗๗ ซอยวิมลสรกิจ ถนนจรัลสนิทวงศ์ กรุงเทพฯ

นายสมชาย ขาวศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๓๐

โทร. ๔๒๔๕๘๘๗

คำประกาศเกียรติคุณ

สมเด็จพระญาณสังวร ปรัชญาคุณวิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา

สมเด็จพระญาณสังวร สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมต้น จากโรงเรียนวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค จากสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ในปี พ.ศ. 2504 ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม และเป็นเจ้าคณะกรุงเทพฯ - สมุทรปราการในปี พ.ศ. 2518 งานศาสนกิจที่สำคัญได้แก่ ประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้อำนวยการ มหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้อำนวยการโรงเรียนพระสังฆาธิการ ประธานกรรมการอำนวยการ ฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ และประธานกรรมการบริหารสภาการศึกษา ของสงฆ์

สมเด็จพระญาณสังวร เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางปรัชญา ได้ประพันธ์ตีพิมพ์ และเผยแพร่ข้อเขียนที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ลักษณะพระพุทธานุภาพ การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ ประวัตินิพนธ์ของค์ ธรรมโมฆาท ธรรมกถาในการอบรม กรรมฐาน และในการปฏิบัติอบรมทางจิต และได้เขียนบทความทางวิชาการอีกมากมาย ที่เกี่ยวกับหลักการและปรัชญาการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย รวมทั้งการแปลตำราทางพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ การแปลพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาเป็นภาษาไทย เป็นจำนวนถึง 91 เล่ม ปาฐกถาธรรมของท่านได้รับความนิยมในบรรดาพุทธบริษัท และผู้ที่ได้รับการฝึกปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน และยังได้เริ่มจัดโครงการเผยแพร่พุทธศาสนา ให้กับชาวต่างประเทศ ในการตั้งวัดไทยในต่างประเทศ แปลตำราและหนังสือสำคัญ ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ

สมเด็จพระญาณสังวร เป็นผู้ทรงคุณวุฒิสูงยิ่ง ได้อุทิศตนเพื่อศาสนาและ สังคมด้วยการเผยแพร่หลักธรรม และปฏิบัติศาสนกิจที่สำคัญของประเทศด้วยความ เสียสละ นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อมนุษยชาติ ต่อสังคม และประเทศชาติ จนเป็นที่ยอมรับและยกย่องจากบุคคลทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงเห็นสมควรที่จะ ยกย่องให้ได้รับพระราชทานปริญญารัชชาคุณวิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา ของ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เพื่อเป็นเกียรติสืบไป